

TAGASIPÖÖRDUMISPOLIITIKAD JA –PRAKTIKAD

Võrdlev ülevaade teiste EL liikmesriikide tagasipöördumispoliitikast ja – praktikatest – Kokkuvõte

Koostaja Mareike Beuße

Tallinn 2009

Käesolevas aruandes võetakse kokku ja võrreldakse erinevate riikide tagasipöördumispoliitikaid ning tehakse järeldusi ning ettepanekuid Eesti tagasipöördumispoliitika osas. Lisaks Euroopa Liidu liikmesriikidele on käesolevas töös analüüsitud Šveitsi, Venemaa ja Filipiinide tagasipöördumispoliitikaid ja –praktikaid. Käesolevas aruandes kasutatud andmed on pärit erinevate riigi- ja eraasutuste kodulehtedelt, väljaannetest ning neile esitatud infopäringutest.

Nimetatud riike analüüsiti tagasipöördujaid ning tagasipöördumistoetusi puudutava statistika, tagasipöördumispoliitika kasutuselevõtmise põhjuste, tagasipöördumistoetuse aluseks oleva seadusandluse, tagasipöördumistoetuse sihtrühmade, toetuse vormide, tagasipöördumistoetust pakkuvate institutsioonide ja organisatsioonide, toetusprogrammide finantseerimise, varemkasutatud strateegiaid puudutavate kogemuste ning erinevate riikide toetuste tulevikuplaanide osas.

Kuigi erinevaid statistikaid on nende poolt kaetavate ajaperioodide erinevuse ning tagasipöördumistoetuse erineva korralduse tõttu keeruline võrrelda, selgus, et eriti suurt hulka tagasipöördujaid (võrreldes nende rahvaarvuga) on toetanud Saksamaa ja Soome. Üldiselt eksisteerib tagasipöördumistoetus peamiselt endistes Nõukogude Liidu riikides ning riikides, mida mõjutavad ümberasustamised ning holokaustist ning okupatsioonist tulenevad väljasaatmised ning uute riigipiiride kehtestamine. Kuid tagasipöördumispoliitikat rakendavad ka mõned Lääne-Euroopa riigid, keda Nõukogude okupatsioon mõjutanud ei ole.

Tagasipöördumispoliitika kehtestamise põhjused võib jagada kolme gruppi. Esiteks, demograafilised muutused ja tööjõupuudus, mis puudutavad peaaegu kõiki Euroopa riike, eriti väikeseid. Lisaks sellele on Balti riikide rahvaarv vähenenud seoses nende Euroopa Liiduga liitumisega. Üks tagasipöördumistoetuse kehtestamise põhjusi on moraalne kohustus ning perekondade taasühinemise eesmärk. See põhjus eksisteerib peamiselt riikides, kelle tagasipöördujad on holokausti-, sõja- või deporteerimise ohvrid. Lisaks on ühe tagasipöördumispoliitika eesmärgina mainitud ka ärivõimaluste, kapitali ja innovatiivsete ideede ligimeelitamist.

Enamuses analüüsitud riikidest põhineb tagasipöördumispoliitika õigusaktidega kehtestatud juriidilistel alustel või on osaks riiklikest strateegiatest ja programmidest. Samas esitavad mõned riigid taotlejatele suhteliselt lihtsaid nõudmisi, milleks on tõestus etnilise päritolu (või kodakondsuse) kohta, tõestus välismaal elamise kohta ning kavatsuse kohta päritoluriigis püsivalt elama asuda, mõnedes riikides on kehtestatud lisanõuded finantsraskuste, minimaalse välismaal püsivalt elatud aja, keeleoskuste, tervisekontrolli, miinimumvanuse, välismaal oma kultuuri arendamise, isiku potentsiaali päritoluriigi arengule kaasa aidata, kriminaalkaristuse puudumise, majutuse olemasolu tõestuse, sõja tagajärgede ohvriks olemise tõestuse või tõestuse elatusvahendite olemasolu osas.

Käesoleva uurimistöö põhiosa keskendub tagasipöördumistoetuste teenustel, mis jagunevad baasteenusteks, integratsioonitoetuseks ning finantsabiks. Baasteenusteks loetakse informatsiooni pakkumist, sõidukite ning muu vara maksuvaba importi ning elamisloa ja kodakondsuse andmist. Laiaulatuslikuma integratsioonitoetusega pakutakse kohanemis- ja keelekursusi ning toetust töö või pädeva haridusasutuse leidmisel. Finantstoetust antakse peamiselt läbi majutuse pakkumise, reisitoetuse ning sotsiaaltoetuste. Sellega seoses on aruandes toodud mitmed inspireerivad protseduurid, eriti integratsioonitoetuse, tööturu ja eluaseme osas.

Üldiselt kuuluvad tagasipöördumisrändega seotud teemad selliste valitsusasutuste nagu Siseministeerium või Välisministeerium vastutusalasse. Sageli teevad need koostööd valitsuse poolt toetatavate valitsusväliste organisatsioonidega. Riikides, mis ei võimalda tagasipöördumistoetust, pakuvad mitmed eraettevõtted oma teenuseid tasu eest.

Rahastamine

Lisaks hetkeolukorra kohta informatsiooni andmisele võiks analüüsida abiprogrammide edu ja ebaedu tagasipöördumistoetuse kvantitatiivse ja kvalitatiivse aspekti osas. Kvantitatiivsest aspektist vaadatuna mõjutavad tagasipöördujate arvu paljud takistused. Nendeks on tagasipöördujate rahaliste vahendite ja sotsiaaltagatisskeemide puudumine, kommuunide piiratud võime ja raha, ergutusvahendite puudumine ning raskused kvalifikatsioonide tunnustamisel. Tagasipöördumistoetuse kvalitatiivne dimensioon puudutab tagasipöördujate integreerumist vastuvõtvasse ühiskonda. Selles osas on rahulolematuse põhjusteks raskused keele osas, päritolumaa kohta käiva informatsiooni puudumine nagu ka valed ootused nii vastuvõtva ühiskonna kui ka tagasipöördujate poolt. Lisaks sellele muudavad integreerumise keeruliseks ning takistavad tagasipöördumist olemasolevad peresuhted välismaal.

Tagasipöördumistoetuse kuritarvitamist on esinenud harva. Selle ennetavateks meetmeteks on peamiselt tõestus püsiva elukoha kohta (kavatsus), asjade maksuvaba importimine (eriti sõidukite), stipendiumite andmine ning reisikulude kompenseerimine.

Erinevate riikide tulevikuplaanid seoses tagasipöördumistoetusega puudutavad peamiselt toetust välismaal elavatele kogukondadele. Selle peamiseks eesmärgiks on hoida või luua

suhteid välismaal elavate kogukondadega, andes neile toetust põhihariduse ja keeleoskuse osas ning parandades nende juriidilisi õigusi seoses hääletamise, kodakondsuse (taas)taotlemise ja maksuküsimustega, sotsiaaltoetuste ja tervishoiuteenustega. Lisaks sellele sisaldavad tulevikuplaanid mobiilsuskeskuste loomist valitud välisriikides, mille eesmärgiks on pakkuda teavet päritoluriigi töövõimaluste ning sinna tagasi pöördumise kohta, korraldada töömesse ja tegevusi, mis on suunatud noortele ja haritud välismaal elavatele inimestele, kes on tagasipöördumistoetuse peamiseks sihtrühmaks. Paljud riigid peavad tagasipöördumisega seotud põhiküsimuste kohta informatsiooni jagamise tõhustamist väga oluliseks faktoriks. Lisaks sellele sisaldavad plaanid emigratsiooni, tagasipöördumistendentse, takistusi tagasipöördumisele ning nende kõrvaldamist puudutavaid uuringuid. Üheks lähenemiseks on erinevate ametkondade, toetavate organisatsioonide ja ministriumite vahelise koostöö parandamine. Inimeste jaoks, kes on oma päritolumaale juba naasnud, on plaanis sotsiaalse integratsiooni meetmed.

Kogutud teabe põhjal on võimalik teha mõned järeldused ning ettepanekud Eesti jaoks. Kogemused on näidanud, et eduka tagasipöördumispoliitika oluliseks faktoriks ei ole ainult tagasipöördujate hulk, vaid ka nende integreerimine vastuvõtvasse ühiskonda. Seega peaks Eesti keskenduma tööturule ja haridussüsteemi integreerimisele ning vajaliku keeleoskuse puudumise korral ka keelekursustele.

Kuna tööjõupuudus on Eesti jaoks üks tulevikuväljakutseid, on soovitatav teha välismaal elavate eestlaste seas teavitustööd Eesti tööturul pakutavate vabade töökohtade osas ning muuta need atraktiivseks kvalifitseeritud tööjõule. Tulevaste töötajatega kontakti leidmiseks on heaks võimaluseks potentsiaalseid tööandjaid ja töötajaid ühendavad projektid nagu näiteks töömessid ja mobiilsuskeskused (nt. „Finn Jobb“ Stockholmis). Eesti tööandjaid tuleks teavitada võimalusest võtta tööle välismaal elavaid etnilisi eestlasi ning Eesti kodanikke.

Samamoodi tuleb tagasipöördujate lastele tagada vaba juurdepääs Eesti haridussüsteemile. Üheks võimaluseks tagasipöördujate lapsed Eesti haridussüsteemiks ette valmistada, on pakkuda neile õppematerjale ning e-õppe kursusi. Lastele, kes on juba Eestisse kolinud, on lahenduseks kakskeelse õppega rahvusvahelised koolid, keeetoetus ning eriväljaõppe saanud õpetajad.

Tagasipöördumise atraktiivsuse suurendamiseks noorte haritud inimeste hulgas on üks võimalus lihtsustada juurdepääsu kolmanda taseme haridusele ning praktikavõimalustele. Lisaks stipendiumitele on mõeldavaks lahenduseks positiivne diskrimineerimine vastuvõtuprotseduurides. Samamoodi võiks kasutusele võtta spetsiaalsed programmid andekate teadlaste tagasipöördumise soodustamiseks vastavalt kasutada olevatele rahalistele vahenditele.

Ülalmainitud järeldused ja ettepanekud on tehtud arvestades teiste riikide kogemusi. Kas need on ka Eestis kasutatavad, on raske öelda, kuna välismaal elavate eestlaste vanuse, hariduse, keeleoskuse ja tagasipöördumistendentide, aga ka nende tagasipöördumist

takistavate asjaolude kohta on liiga vähe teada. Samamoodi puudub piisav informatsioon juba tagasi pöördunud eestlaste integratsiooni kohta. Lisaks sellele ei ole võimalik eeldada, et välismaal elavad Eesti kodanikud ja etnilised eestlased on teadlikud Eesti poolt võimaldatavast tagasipöördumistoetusest. Uuring välismaal elavate eestlaste kogukondades nende tagasipöördumishuvi osas annaks teavet mitte ainult tagasipöördumistoetuse kasulikkuse kohta, vaid oleks ka mõnes mõttes reklaamiks ning võiks anda välismaal elavatele eestlastele mõtte kodumaale tagasi tulla, kui neil seda mõtet varem pole olnud. Sarnase mõju võiks saavutada, kui poliitikud ja riigiametnikud räägiksid avalikkusele rohkem tagasipöördumisest.

Teisalt tuleks erinevate kanalite kaudu levitada rohkem informatsiooni Eesti kohta. Käesolevas uuringus on välja toodud erinevad kanalid, mille valik ulatub kohapealest toetusest erinevate meediakanalite kaudu teabetoetuse pakkumiseni. Eelkõige muutuvad üha olulisemaks tehnilised kommunikatsioonivahendid. Kuna Eesti on kommunikatsioonitehnoloogia osas hästi arenenud, võiks neid kanaleid kasutada mitte ainult teabeleviks, vaid ka eesti keele õpetamiseks või eesti keele oskuse värskendamiseks. Peamiseks eesmärgiks peaks olema kontakti hoidmine välismaal elavate Eesti kogukondadega ning nende huvi suurendamine päritolumaaga vastu.

